

2-TOM, 10-SON

**BYUDJET VA KORPORATIV BYURTMACHILAR XARIDLARINI TASHKIL
QILISHDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINI XORIJIY
DAVLATLAR TAJRIBALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH**

Rizoqulova Elnora Otabek qizi

Profi University o'qituvchisi

Kirish

Ma'lumki, davlat sektorining mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashdagi roli katta ahamiyatga ega. Uning uzluksiz va samarali faoliyati uchun tegishli tovarlar, xizmatlar va ishlar bilan o'z vaqtida ta'minlab turish zarur bo'ladi. Davlat xaridlari esa ayni shu maqsadda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Davlat xaridlari – bu davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan tovarlar, bajariladigan ishlar va xizmatlarga aytiladi, ya'ni davlat xaridi davlat ehtiyojlari uchun tovarlar va xizmatlarni qisman yoki to'liq davlat mablag'lari evaziga sotib olinishidir. O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksida “Davlat xaridlari – byudjet tizimi byudjetlarining mablag'lari hisobidan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) xarid qilish” deb ta'rif berilgan. Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan tovarlar, bajariladigan ishlar va xizmatlarga quyidagilar kiradi:

- tovarlarga

– xom-ashyo, materiallar, uskunalar, qattiq, suyuq va gaz

holatidagi predmetlar, elektr-energiyasi, shuningdek, tovarlarni yetkazib berish bo'yicha xizmatlar qiymati (agar u tovarning bahosidan yuqori bo'lmasa) kiritiladi;

- ishlarga

– qurilish, ta'mirlash, bino, inshoot va obyektlarni qurish yoki ta'mirlash bilan bog'liq faoliyat turlari, shuningdek, gruntlarni qazish, yangidan qurish, jihozlash, qurilish-montaj ishlari uchun qurilish maydonlarini tayyorlash va boshqa qurilish ishlari (masalan, geodeziya, burg'ulash bo'yicha ishlar, aero va sun'iy yo'ldosh orqali sur'atga olish, seysmik tadqiqotlar o'tkazish (agar ushbu xizmatlar bahosi asosiy ishlar bahosidan yuqori bo'lmasa)) kiradi;

- xizmatlarga

– tovar va ishlarga taalluqli bo'lmagan barcha xarid predmeti

kiritiladi.

O'zbekistonda davlat xaridini samarali tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki davlat xaridi mukammal yo'lga qo'yilgan rivojlangan davlatlarning ushbu sohada bosib o'tgan yo'lini chuqur tahlil qilish, bu yo'lda erishilgan yutuqlarining mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga mos jihatlarini o'zlashtirish

2-TOM, 10-SON

davlat xaridining takomillashgan, davlat buyurtmachilari ehtiyojlarini o'z vaqtida va yetarli darajada qondirishni ta'minlaydigan hamda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim richag vazifasini bajaradigan mexanizmini joriy qilish imkoniyatini yaratadi. Rivojlangan mamlakatlar amaliyoti davlat xaridini takomillashtirish borasida amalga oshirilayotgan ishlarda o'ziga xos tajriba maktabi rolini o'taydi.

Tahlil va natijalar.

Mazkur tadqiqotimizda davlat xaridi sohasida orttirilgan tajribalari tadqiq etiladigan mamlakatlar sifatida hozirgi vaqtda jahon iqtisodiyotida o'zining mustahkam pozitsiyasiga ega bo'lgan hamda xalqaro munosabatlar doirasiga muhim ta'sir ko'rsatayotgan Janubiy Koreya va Xitoy Xalq Respublikalari olindi.

O'zbekiston hamda ushbu mamlakatlarning rivojlanish yo'llari, aholisining mentalitetidagi o'xshashliklar, shuningdek, bu davlatlar bilan bugungi kunda yo'lga qo'yilayotgan mustahkam aloqalar tanlovimizda muhim omillar hisoblanadi. Janubiy Koreya bugungi kunda davlat xaridi sohasida jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan mukammal tizimga ega bo'lgan mamlakat sifatida ajralib turadi. Ushbu tizimning amal qilishi puxta ishlab chiqilgan huquqiy asos bilan bog'liq. Shuning uchun, dastlab, ushbu mamlakatda davlat xaridi sohasining huquqiy asosini yoritamiz. Janubiy Koreyada davlat xaridi sohasidagi munosabatlar quyidagi qonunlar bilan tartibga solinadi:

Umumiy qonunlar:

- 1) "Davlat shartnomalari to'g'risida"gi Qonun;
- 2) "Mahalliy hokimiyat organlari to'g'risida"gi Qonun.

Maxsus qonunlar:

- 1) "Davlat xaridi to'g'risida"gi Qonun;
- 2) "Qurilish sanoati to'g'risida"gi Qonun;
- 3) "Mudofaa sohasida xarid dasturi to'g'risida"gi Qonun va boshqa bir qator qonun hujjatlari.

"Davlat shartnomalari to'g'risida"gi Qonun davlat ishtirokida tuziladigan shartnomalarga taalluqli asosiy qoidalarni belgilab berish orqali shartnoma boshqaruvini sifatli tashkil etish maqsadida qabul qilingan. Qonun quyidagi shartnomalar doirasidagi munosabatlarga tatbiq etiladi:

- davlat ishtirokidagi shartnomalar (shu jumladan, xalqaro tender jarayonlariga taalluqli davlat xaridi shartnomalar);

- davlat hamda fuqarolar o'rtasida tuziladigan shartnomalar. "Mahalliy hokimiyat organlari to'g'risida"gi Qonun davlat hokimiyatining mahalliy bo'g'inlari boshqaruv

2-TOM, 10-SON

organlari va xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida tuzilgan shartnomalarga nisbatan tatbiq etiladi.

Davlat xaridi sohasidagi maxsus qonunlar ichida "Davlat xaridi to'g'risida"gi Qonun alohida o'rin tutadi. Mazkur qonun davlat ehtiyojlari uchun xarid qilish, yetkazib berish, shuningdek, ro'yxati Prezident qarori bilan belgilab beriladigan zarur tovarlar va zaxira tovarlar ta'minotini shakllantirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solidi. Qonun shartnomalar tuzishda alohida holatlar, xarid jarayoni, zaxira tovarlarining sotish narxlarini aniqlash, zaxiralarini shakllantirishda davlat-xususiy sherikchiligidan foydalanish, xarid sohasidagi qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik choralari kabi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. "Qurilish sanoati to'g'risida"gi Qonun qurilish ishlari (shu jumladan muhandislik ishlari, qurilish, sanoat korxonalarini asosiy vositalar bilan qurollantirish, landshaftlar yaratish, infratuzilma obyektlarini saqlab turish va ta'mirlash), mazkur ishlarni bajarish bo'yicha shartnomalar tuzish, asosiy pudratchilar tomonidan qurilish jarayoniga subpudratchilarni jalb qilish kabi munosabatlarni tartibga solidi. Ushbu qonun qurilish ishlari bo'yicha shartnoma tuzish tamoyillari, to'g'ridan to'g'ri shartnomalar tuzish mezonlari, qurilish ishlarida subshartnomalar tuzishga doir cheklovlar, kichik va o'rta biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash, ishlarni bajarish jarayonida yuzaga kelgan nizolarni hal etish, qonunchilik buzilish holatlarida ko'riladigan javobgarlik choralari kabi masalalarni qamrab oladi.

Davlatning mudofaa tizimi xarid dasturlarini ijro etish, qurol-yarog'lar va harbiy texnikalar xarid qilish sohasidagi munosabatlar "Mudofaa sohasida xarid dasturi to'g'risida"gi Qonun bilan tartibga solinadi. Yuqorida keltirilgan qonunlar hamda boshqa bir qator qonun hujjatlari Janubiy Koreyada davlat xaridining huquqiy asosini shakllantiradi. Davlat xaridi sohasidagi vakolatli organ sifatida Davlat xaridlari xizmati (Public Procurement Service – PPS) faoliyat yuritadi (mudofaa sohasidagi xaridlardan tashqari). Davlat xaridlari xizmati Janubiy Koreyada xarid sohasi bo'yicha markaziy hukumat agentligi bo'lib, hukumat idoralari va jamoat muassasalari tomonidan tovarlar, xizmatlar, qurilish ishlari xaridlari bo'yicha shartnomalar tuzish uchun mas'ul hisoblanadi. Ushbu agentlik dastlab 1949-yilda Xorijiy yordam ta'minoti idorasi nomi bilan tashkil etilgan. Vaqt o'tishi bilan uning faoliyat doirasi kengaydi. Bugungi kunga kelib mazkur idora mudofaa ehtiyojlari uchun xaridlardan tashqari davlat xaridi jarayonining barcha bosqichlarini muvofiqlashtiruvchi maxsus agentlik maqomini oldi. PPS quyidagi vazifalarni bajaradi:

- tovar va xizmatlar xaridini tashkil etadi;

2-TOM, 10-SON

- davlat mablag'lari hisobiga qurilish ishlari xaridini amalga oshiradi hamda ushbu qurilish jarayonlarini boshqaradi;
- xorijiy mamlakatlar bilan amalga oshirilayotgan xarid jarayonlarini muvofiqlashtiradi;
- elektron xaridlarni amalga oshirishning maxsus raqamli platformasi hisoblangan KONEPS faoliyatini tashkil etadi;

Shundan, xarid jarayoniga xizmat ko'rsatish hajmi 2019-2023-yillarda o'rtacha 98800 mlrd vonni tashkil etgan. Xarid xizmatlarining tarkibi, o'z navbatida, ichki xaridlar, xorijiy xaridlar, qurilish ishlari hamda arxitektura dizayn nazorati xizmatlaridan iborat bo'lib, ular ichida asosiy tranzaksiyalar ichki xaridlar va qurilish ishlari amalga oshirilgan. PPS zaxiralar bilan bog'liq faoliyati zaxiralarni shakllantirish hamda zaxiralarning ishlatilishini o'z ichiga oladi. Ushbu ikki ko'rsatkichlar berilgan yillarda kamayish tendensiyasini ko'rsatgan. Xususan, zaxiralarni shakllantirish hajmi 2019-yilda 562.8 mlrd.vondan iborat bo'lgan bo'lsa, 2022-yilga kelib bu ko'rsatkich deyarli 77%ga pasayib, 131,2 mlrd.vonni tashkil etgan. Qurilish ishlarini nazorat qilish hajmi 2019-yildan (11427.8 mlrd.von), 2021-yilgacha (19166.7 mlrd von) o'sib borgani holda 2022-yilda 16134.2 mlrd vonga pasaygan. PPS Janubiy Koreyada davlat xaridlari jarayonida faol ishtirok etishiga qaramasdan jami davlat xaridlaridagi ulushi u qadar ko'p emas. Bu PPSning ba'zi bir xarid tizimlari bilan (masalan mudofaa ehtiyojlari uchun xaridlar) ma'lumot integratsiyasi mavjud emasligi orqali izohlanadi. Quyidagi jadvalda PPSning jami davlat xaridlaridagi salmog'iga doir ma'lumotlar keltirilgan.

Xulosa.

O'zbekistonda davlat xaridini samarali tashkil etishda Janubiy Koreya va

Xitoy tajribalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Zero davlatimiz hamda ushbu mamlakatlarning rivojlanish yo'llari, aholisining mentalitetida o'xshashliklar mavjud bo'lib, bu o'xshashliklar davlat xaridi tizimining ijobiy jihatlarini o'zlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, bu davlatlar bilan bugungi kunda mustahkam aloqalar yo'lga qo'yilmoqda. Janubiy Koreyada davlat xaridi sohasidagi munosabatlar "Davlat shartnomalari to'g'risida"gi qonun, "Mahalliy hokimiyat organlari to'g'risida"gi qonun, "Davlat xaridi to'g'risida"gi qonun va boshqa bir qator qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ushbu mamlaktda Davlat xaridlari xizmati (Public Procurement Service – PPS) davlat xaridi sohasidagi vakolatli organ hisoblanadi. PPS davlat xaridi sohasi bo'yicha markaziy hukumat agentligi bo'lib, mazkur idora mudofaa ehtiyojlari uchun xaridlardan tashqari davlat xaridi jarayonining barcha bosqichlarini muvofiqlashtirib turadi. 2002-yilda PPS barcha davlat xaridlari uchun yagona darcha vazifasini bajaruvchi Koreya onlayn

2-TOM, 10-SON

elektron xarid tizimi – KONEPSni joriy qildi. KONEPS ta'minotchilarni ro'yxatdan o'tkazish, tenderlarni tashkil etish, shartnoma tuzish va uning ijrosini nazorat qilish, shuningdek, yetkazib beruvchilar uchun to'lovlarni o'tkazib berish jarayoniga xizmat ko'rsatadi. Xitoy ham o'ziga xos bo'lgan davlat xaridi tizimiga ega. Bu mamlakatda davlat xaridi qonunchiligini asosan "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun hamda "Tender to'g'risida"gi qonunlar shakllantiradi. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun faqat markaziy va mahalliy hokimiyat organlari tomonidan amalga oshiriladigan xaridlarga nisbatan tatbiq qilinadi. "Tender to'g'risida"gi qonun esa davlat korxonalari, shuningdek, xususiy sektor investitsiyalari hisobiga moliyalashtiriladigan loyihalar doirasidagi munosabatlarni ham tartibga soladi.

Bundan tashqari, mahalliy darajadagi hokimiyat organlari ham o'z vakolatlari doirasida davlat xaridini amalga oshirishga doir qoidalarni ishlab chiqishgan.

